NĚKOLIK POZNÁMEK K FENOLOGII A MORFOLOGII LEPIDOPTER V ROCE 1983

EINIGE BEMERKUNGEN ZUR PHENOLOGIE UND MORPHOLOGIE DER LEPIDOPTEREN IM JAHRE 1983 (LEPIDOPTERA)

Zdeněk Laštůvka

Do značné míry abnormální průběh počasí v roce 1983, ať se jedná o teplotu či nedostatek srážek, se odrazil i v biologii, zvláště fenologii řady druhů hmyzu. Určitou roli v tomto směru sehrálo již poměrně teplé počasí roku 1982 a mírná zima 1982/83. V tomto krátkém příspěvku je shrnuto několik pozorování motýlů, která se nějakým způsobem liší od běžné situace v jiných letech.

Nedostatek srážek a dlouhotrvající vyšší teploty se projevily u motýlů především ve třech směrech: 1. vyšší počet generací některých druhů nebo skupin, 2. změny oproti obvyklé abundanci řady druhů, 3. zvýšený výskyt morfologických aberrací.

1. Jednotlivé generace mnoha druhů se často překrývají a objektivní stanovení jejich počtu zvláště u méně nápadných skupin není snadné. Proto se omezím na 2 konkrétní případy, kdy zvýšení počtu generací bylo zcela zjevné, i když k podobné situaci patrně došlo u mnoha dalších druhů.

Papilio machaon, u nás běžně bivoltinní druh (Schwarz 1948, Moucha 1972) se letos vyskytoval alespoň v teplejších oblastech ve třech generacích. První generace se na jižní Moravě a Slovensku objevila v dubnu (Pouzdřany 24.4., Gbelce 12.4.; podobně Štúrovo 11.4.1981), druhá generace na nejteplejších místech počátkem června a zejména od poloviny června do poloviny července (Štúrovo 2.6., podobně 5.6.1981, Domica 23.6. samice kladoucí vajíčka, Jabloňov n. Turňou 22.6. motýli a dorostlé housenky, Štúrovo 10.7. silně olétaní jedinci, současně již velké housenky), první motýli třetí generace ve druhé polovině července (Štúrovo-Hegyfarok 21.7. a později hojně, Domica 16.7. dorostlé housenky, 21.7., Brno 30.7. atd.). Totéž patrně platí pro příbuzný druh Iphiclides podalirius, který byl rovněž pozorován na většině uvedených lokalit, avšak přechody mezi generacemi jsou plynulejší a proto

o třetí generaci nemůžeme hovořit s jistotou nebo pro Araschnia levana.

Apatura ilia se podle Mouchy (1972) vyskytuje ve dvou generacích jižně od Alp, Schwarz (1949) hovoří o dvou generacích, avšak obecně, bez konkrétních údajů, Higgins a Riley (1970) uvádějí, že ke druhé generaci dochází na jižnějších lokalitách. V nejjižnějších oblastech Slovenska se v roce 1983 vyskytla poměrně početná druhá generace. (Štúrovo 26.7.). Jedinci této generace jsou na první pohled nápadně menší (přední křídlo dokladového kusu měří 27 mm oproti obvyklým 32 - 35 mm u I. gen., obr. 1a,b) a v letu připomínají Polygonia c-album. První generace se zde obvykle objevuje od konce května do poloviny června. Výskyt I. gen. byl i na ostatních lokalitách neobvykle časný u obou druhů r. Apatura (Silica 500 m, 20.6. A. iris i A. ilia, Turňa-Háj 16.7., Remetské Hámre 19.7., poslední, zcela olétaní jedinci obou druhů).

Ve všech těchto případech je zřejmě počet generací, resp. to, zda se kukla líhne ještě tentýž rok, ovlivněno působením délky fotoperiody na housenku. V důsledku časného nástupu jara v roce 1983 proběhla druhá generace Papilio machaon, Araschnia levana i první gen. A. ilia velmi brzo a housenky následujícího pokolení těchto druhů zastihly ještě dlouhý den a daly další generaci v témže roce. Tam, kde se objevuje II. gen. otakárků, příp. I. gen. batolců až počátkem července nebo později, se již další generace nevyskytuje. Z toho vyplývá, že dojde-li k další generaci těchto motýlů, musí být housenky již koncem června a motýli pak létají od konce července do konce srpna. Nikoli, jak uvádí Schwarz (1948) u Papilio machaon v IX. a X. V této době se sice jednotliví jedinci uvedených druhů v důsledku poruchy ve vývoji a předčasného vylíhnutí kukly způsobeného jinými faktory než délkou dne mohou objevit (P. machaon, Plášťovce 22.9.1981), nikoli však vícepočetná další generace.

Není vyloučeno, že popsané "nadpočetné" generace nejsou tak neobvyklé, avšak unikají pozornosti, příp. lepidopterologové, kteří se s nimi u nás setkali, je nepovažovali za hodné zveřejnění.

2. Zvýšená populační hustota byla pozorována u řady druhů, nápadně hojné byly opět oba druhy otakárků, znovu byly zjištěny na místech, kde nebyly delší dobu viděny, také např. Limenitis camilla (Plešivec, Rožňava 20.-25.6.), některé druhy modrásků, stejně jako v roce 1982 se ve větším počtu objevili četní migranti, zejm. Colias croceus (Čachtice, Velká Bíteš), Vanessa atalanta (Vihorlat VII., Štúrovo X. atd.),

Herse convolvuli, Acherontia atropos atd. Tento výčet by jistě doplnila pozorování dalších entomologů. Obdobně se však teplá zima a suché, teplé léto mohlo na abundanci některých druhů projevit negativně.

Z uvedeného je zřejmé, v souvislosti s ochranou fauny, že rychlá množivost řady druhů hmyzu umožňuje prudké zvýšení abundance při přechodném zlepšení životních podmínek i v našem silně narušeném přírodním prostředí.

3. Vliv neobvykle teplého počasí na zvýšený výskyt barevných odchylek byl již vícekrát popsán (např. Králíček, Marek a Povolný 1970 u Zygaena carniolica). Zde uvádím jen nález dvou forem Apatura ilia bez bílých proužků ulovených na východním Slovensku (Vihorlat, Klokočov 18.7. 1♀ - obr. 1c, Rem. Hámre 19.7. 1♂, silně olétaný, z pěti pozorovaných batolců od 18. do 20.7.). Obdobně jsem ulovil několik forem A. ilia, A. iris (obr. 1d) a P. c-album po několika velmi teplých dnech nedaleko města Sibiu v Rumunsku 25.6.1971.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Beitrag wird die dritte Generation von Papilio machaon, Araschnia levana und die zweite Generation von Apatura ilia in der ČSSR im Jahre 1983 beschrieben. Gleichzeitig macht der Autor auf höhere Populationsdichte von manchen Arten und auf das häufigere Vorkommen der Farbaberrationen unter dem Einfluss des warmen Wetters in diesem Jahr aufmerksam.

L i t e r a t u r a

Higgins, L. G., Riley, N. D., 1970: A Field Guide to the Butterflies of Britain and Europe. Collins, London.

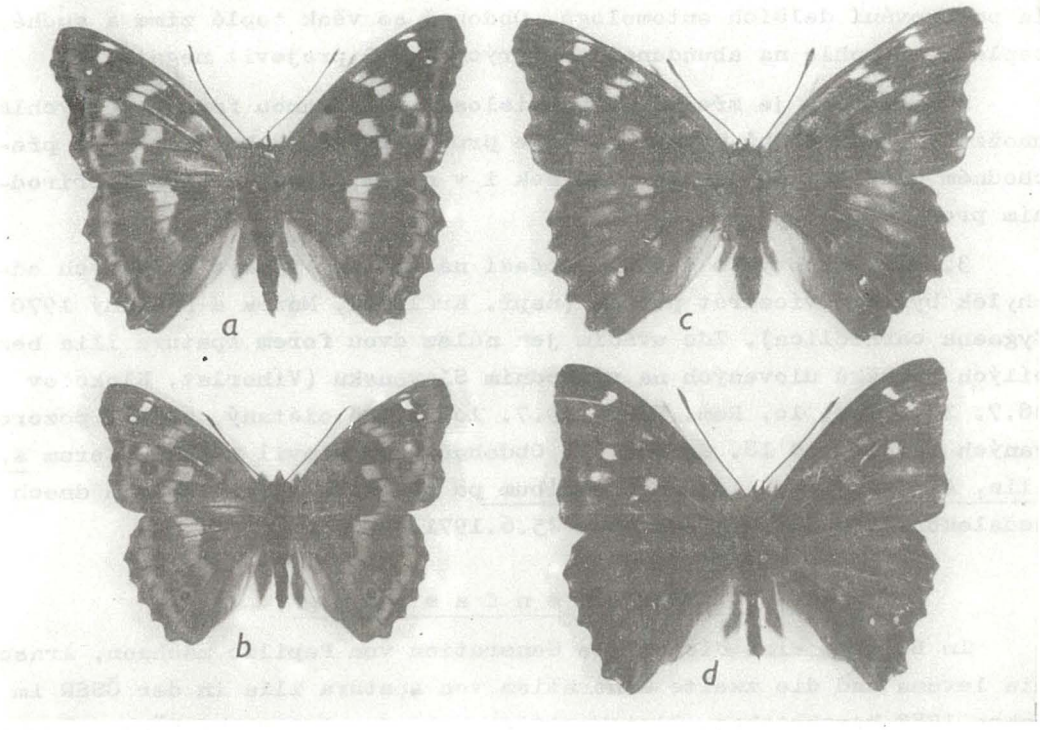
Králíček, M., Marek, J., Povolný, D., 1970: Významné a nové faunistické nálezy Lepidopter z Moravy a Slovenska. Ochrana fauny, 4 : 1-9.

Moucha, J., 1972: Sbíráme motýly. Práce, Praha.

Schwarz, R., 1948, 1949: Motýli I, II. Vesmír, Praha.

Adresa autora (Anschrift des Autors):

RNDr. Zdeněk Laštůvka, Šumavská 30, 602 00 Brno

Obr. 1 a - A. ilia f. clytie, Mor., Milovice 18.6.1977 ♂; b - A. ilia f. clytie, Slov., Štúrovo 26.7.1983 ♂ (II. gen.); c - A. ilia, Vihorlat, Klokočov 18.7.1983 ♀; d - A. iris, Rom., Sibiu 25.6.1971 ♂.